
Bases psicosocials en criminologia

PID_00265564

Joel Feliu i Samuel-Lajeunesse
Andrea Calsamiglia Madurga
Jenny Cubells Serra
Luz M. Martínez Martínez
Cristina Pallí Monguilod
Margot Pujal i Llombart

Joel Feliu i Samuel-Lajeunesse

Doctor en Psicologia Social i professor titular a la Universitat Autònoma de Barcelona. Fa recerca sobre gènere i tecnologia emprant mètodes qualitius. S'interessa especialment pel món autoetnogràfic i les modalitats creatives d'escriptura científica.

Andrea Calsamiglia Madurga

Doctora en Psicologia Social. Ha estat professora a la UAB i col·laboradora a la UOC. Ha centrat la seva recerca en gènere, violència. Li interessen les relacions de poder i ha treballat en projectes relacionats amb gènere, acció comunitària i innovació ecosocial, sobretot des de la recerca qualitativa, la facilitació de grups o el teatre social.

Jenny Cubells Serra

Doctora en Psicologia Social i professora agregada a la Universitat Autònoma de Barcelona. Fa recerca sobre gènere i criminologia emprant mètodes qualitius i mètodes performatius. S'interessa especialment per les dones en situació de violència, dones empresonades, les relacions sexoafectives i el teatre de les oprimides.

Luz M. Martínez Martínez

Doctora en Psicologia Social i professora agregada a la UAB. Les seves àrees d'interès han estat els darrers anys dins el camp del coneixement crític, els impactes de les TIC en la vida quotidiana, les metodologies qualitatives i les polítiques de les cures i els estudis feministes i de gènere.

Cristina Pallí Monguilod

Psicòloga i psicoterapeuta, és doctorada en Psicologia Social per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha col·laborat en projectes de psicologia comunitària i interculturalitat. Ha dut a terme recerca en diverses universitats europees contribuint als Estudis de la Ciència i la Tecnologia, amb metodologies qualitatives com ara l'etnografia. Té consulta a Barcelona, on treballa amb teràpies especialitzades en tractament del trauma per possibilitar processos de canvi tant individuals com de parella i grupals.

Margot Pujal i Llombart

Doctora en Psicologia i professora titular de Psicologia Social a la UAB. Investigadora en Psicologia Social i Estudis de Gènere mitjançant mètodes qualitius. Directora del Grup de Recerca Des-Subjectant.GESPGI de la UAB i del IIEDG i de la Unitat Psicogènere de la UAB.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Josep Vivas Elias (2019)

Primera edició: setembre 2019

© Joel Feliu i Samuel-Lajeunesse, Andrea Calsamiglia Madurga, Jenny Cubells Serra, Luz M. Martínez Martínez, Cristina Pallí Monguilod, Margot Pujal i Llombart

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2019

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Introducció

La psicologia social és la disciplina acadèmica que ens acompanya a l'hora d'entendre la relació entre les persones i la societat en què viuen. Per aquesta raó, i perquè un crim no és altra cosa que un desajust en aquesta relació, és una disciplina fonamental per a la criminologia. Tanmateix, és possible que en llegir la frase anterior, el primer que us hagi vingut al cap és que aquest desajust el pateix una persona, el criminal. Però aquesta només és una possible versió de la història. És relativament fàcil imaginar que potser és la societat qui no comprèn aquesta persona, o qui no li permet expressar-se o viure lliurement, i per tant potser és la societat qui és la criminal. O potser —i això costa més d'imaginar, però és possible fer-ho— persona i societat no són dos elements separats que lluiten l'un contra l'altre, sinó que són una mateixa cosa. És a dir, que podem pensar que no hi ha una frontera clara entre persona i societat, que les unes són dins les altres i viceversa. Així, la criminalitat es pot considerar un símptoma d'una determinada societat. Us heu adonat que societats diferents desenvolupen diferents tipus de criminalitat? Aleshores, com hem d'entendre la criminalitat? Doncs bé, aquesta assignatura pretén oferir-vos una sèrie d'eines de pensament per tal d'ajudar-vos a respondre aquesta pregunta. Penseu que de la resposta que trobeu en dependrà la vostra manera d'entendre la criminologia i el tipus d'intervencions que cregueu que són les que us poden ajudar a enfrontar-vos al problema de la criminalitat.

1) Algunes definicions de psicologia social

Com a disciplina que porta un bon centenar d'anys a l'esquena, la psicologia social ha passat per diverses definicions al llarg de la seva història. Cadascuna d'aquestes definicions procedeix d'una manera diferent d'entendre la disciplina i els seus objectes, i a més a més té conseqüències sobre com ens plantejem que és possible produir coneixement psicosocial. De fet, diferents definicions tenen implicacions diferents: donen lloc a comprensions diferents, visualitzen o invisibilitzen problemes diferents, es plantegen preguntes diferents.

Una possible definició seria que «la psicologia social és la ciència que explica la naturalesa i les causes de la conducta de les persones quan es troben en situacions socials». Aquesta és una definició clara i senzilla, tot i que excessivament restrictiva, per un costat perquè només se centra en la conducta, i les persones som més coses a banda de realitzadors de conductes, i per l'altre perquè deixa de banda situacions en les quals, encara que estiguem sols, no deixem de ser éssers socials, ni desapareix la societat que ens envolta. Per això una altra possible definició podria ser que «la psicologia social és la ciència que explica com els pensaments, sentiments i comportaments de les persones estan influïts per la presència real o imaginària d'altres persones». Com veieu, aquesta és més completa, inclou elements importants del que ens fa ser persones, com són

els pensaments i els sentiments, i també inclou les situacions en què, malgrat que no hi hagi ningú més, ens influencien les altres persones que coneixem o que hem conegut al llarg de la vida.

Hi ha, però, més definicions. Per exemple, podríem considerar simplement la psicologia social com «la ciència del conflicte entre individu i societat». Com que el més habitual és pensar que persona i societat no són la mateixa cosa, és senzill imaginar que la psicologia social ha de dedicar-se a investigar com la societat reprimeix els individus, canalitzant les seves característiques més animals cap a formes acceptables socialment, i com l'individu pot rebel·lar-se davant d'això; d'aquí que es posi èmfasi en la idea de conflicte. Hi ha, però, una altra definició de psicologia social que, tot i que parteix de la mateixa idea que persona i societat són dues coses diferents, assumeix que aquesta relació no té per què ser conflictiva; per exemple, la que diu que «la psicologia social és la ciència que es preocupa per les relacions entre individu i societat i les seves determinacions mútues». Aquesta definició és més completa, perquè considera que el conflicte no és l'única manera en què persona i societat es relacionen i perquè ens diu una cosa més: que tanta influència té la societat damunt les persones com les persones damunt la societat.

Acabarem aquest apartat de definicions amb dues més que eixamplen el camp de comprensió del que és la psicologia social en entendre que és un error emfasitzar la idea que individu i societat són dues coses distingibles. Si estirem la conclusió de la darrera definició i considerem que la influència és bidireccional, és fàcil veure com en realitat potser el que està passant és que persona i societat no són fàcilment distingibles, l'una conforma l'altra i viceversa. Per això, la definició següent ens dona una pista: si persona i societat no són gaire separables és perquè les persones ens definim a través del llenguatge i el llenguatge és un fenomen que ens proporciona la societat. Per això podem dir que «la psicologia social és la ciència de les ideologies i la comunicació», és a dir, la que estudia com a través de la comunicació generem conjunts d'idees, de creences, sobre què som les persones, com ens relacionem i ens vinculem, és a dir, com ens organitzem en forma de societat. Si desenvolupem aquesta idea fins a les seves darreres conseqüències, veurem com, de fet, «la psicologia social és la ciència que estudia la construcció, el manteniment i el canvi de la realitat», és a dir, que els psicòlegs socials estudiem com les persones definim de forma col·lectiva què és real i què no i com actuem sobre el món en funció d'aquestes definicions. Així doncs, la psicologia social és un instrument que ens permet entendre el món que ens hem construït. El més interessant d'aquesta darrera definició és que ens permet pensar que la psicologia social, més enllà de descriure com les persones hem construït el nostre món, ens permet, com explica Tomás Ibáñez, reconsiderar tot allò que se sol considerar evident, i per tant obre la porta a generar noves alternatives d'acció social.

La discapacitat és una condició biològica o una construcció social? Per a Ignacio Calderón-Almendros (Universidad de Málaga) és una construcció social que fem a través del llenguatge i de les relacions. Podeu escoltar els seus arguments en aquest vídeo: <https://www.youtube.com/watch?v=pgWU2eYlJ0I>.

Si el món és una construcció social, aleshores altres mons són possibles. Per això aquesta assignatura vol oferir-vos eines conceptuals i recursos que us ajudin a desenvolupar una sensibilitat crítica envers la criminologia. Si res no és evident, aleshores serà important que ens plantegem què passa quan definim què és un crim i què no ho és, què passa quan definim unes persones com a criminals i d'altres no, què passa quan decidim quins són els càstigs i les recompenses adequades o quins instruments i recursos tenim per a afrontar conflictes en què algunes persones o col·lectius defineixen la realitat d'una manera i uns altres d'una altra.

2) Temari

En correspondència amb aquestes definicions, al llarg dels anys la psicologia social s'ha caracteritzat per abordar aquells temes en què es pot veure més clarament la relació entre la persona i la societat. Estudiar-los ha estat una manera de posar a prova la mirada psicosocial afrontant-la a temes rellevants, que han preocupat la humanitat als darrers temps; per exemple, qui som, com pensem, per què agredim o per què ajudem, com ens relacionem, qui ens influeix, com ens afecta el poder... L'objectiu de la psicologia social del darrer segle ha estat generar coneixement científic sobre tots aquests aspectes de la vida social, amb l'esperança que conèixer-los ens ajudarà a millorar les nostres societats.

En aquests materials, hi trobareu els sis mòduls que us presentem a continuació.

Al primer mòdul, «La identitat», veureu com les persones ens pensem a nosaltres mateixes. Una part important del que fem depèn de qui som o, més ben dit, de qui pensem que som. Però no és una decisió que prenguem nosaltres. És la nostra immersió en la societat la que ens atorga identitats. Les adquirim a través de les interaccions amb altres persones, però també a través de la pertinença a diferents grups. De totes maneres, identitats grupals i identitats individuals es confonen en cadascun de nosaltres, perquè ens narrem la nostra història i el que som a través del llenguatge que ens proporciona la societat, i això vol dir també a través de les categories a les quals se'ns assigna en espai i temps sociohistòric específic. Entre d'altres, les categories de gènere, que tenen una gran força a l'hora de definir-nos perquè el binarisme de gènere estructura no només la percepció de qui som, sinó també les possibilitats reals que tenim de ser d'una manera o d'una altra.

Al segon mòdul, «Actituds i discurs», no ens preocuparem tant de com pensem, sinó de què pensem, és a dir, d'on venen els continguts de la nostra ment. Les nostres opinions i creences tenen un origen social, circulen en les nostres converses, i les agafem no tan sols per adquirir certes idees de com és el món, sinó també per tal que guiïn les nostres accions en funció de l'avaluació que en fem. D'altra banda, allò que pensem de qualsevol objecte social no solament afecta la nostra conducta envers aquest, sinó que també acaba condicionant

el com és aquest objecte per a nosaltres. A través de les nostres converses i de determinats usos del llenguatge, atorguem realitat als diferents objectes. Per tant, si analitzem els discursos que produïm podem descriure críticament els efectes que tenen damunt la realitat les construccions que en fem.

L'origen de les nostres actituds està íntimament lligat a les informacions a les quals tenim accés. Tanmateix, i tot i que pot semblar el contrari, les noves tecnologies sovint no augmenten la informació a què tenim accés, sinó que la redueixen. La causa d'això és el funcionament dels algoritmes que les xarxes socials utilitzen per tal de determinar què ens pot interessar i què no. Si voleu saber-ne una mica més, us recomanem la xerrada d'Eli Pariser a les TED-Talk, que podeu trobar al següent enllaç: https://www.ted.com/talks/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles.

Al tercer mòdul, «Atribució i violència», tractarem dues temàtiques molt pertinents per a la criminologia. En primer lloc, explorarem les raons a les quals atribuïm la conducta d'altres persones i la nostra mateixa conducta. No és indiferent pensar que si creiem que qui causa una conducta és la persona mateixa, o bé si creiem que la causa es deu a les seves circumstàncies, canvia completament el judici que fem sobre aquell mateix comportament i la persona que el duu a terme. En segon lloc, us plantejarem les diferents perspectives a través de les quals s'ha enfocat l'estudi de l'agressió i la violència. En aquest cas també, allò que creiem que origina la violència determina el judici que en fem. A més, explorarem què es considera i què no es considera una agressió o una violència, i de quina manera certes formes d'enfocar el tema, en lloc d'ajudar-nos a lluitar-hi en contra, les invisibilitzen i fan més difícil la nostra intervenció.

El quart mòdul, «Ajuda i solidaritat. Atracció, intimitat i gènere», també ens acostarà a dos fenòmens que tenen a veure amb com es conformen les relacions interpersonals. Per un costat, estudiarem el comportament d'ajuda, és a dir, aquelles conductes que adoptem per tal que altres persones estiguin millor. Veurem com podem pensar l'ajuda de forma individual, atenent a les raons per les quals una persona decideix o no ajudar-ne una altra en un moment donat, i també veurem que l'ajuda pot pensar-se col·lectivament sota la forma de la solidaritat. Per un altre costat, estudiarem les raons que fan que sentim atracció per algunes persones i les conseqüències que això té, no només damunt les nostres relacions interpersonals, sinó també sobre com reforcem les categories sexuals existents a través de l'actuació de rols de gènere.

El cinquè mòdul, «Influència, conformitat i obediència», tractarà dels processos que regulen el nostre comportament. La influència de la societat en general, o d'altres persones en concret, és molt més extensa del que voldríem creure. La nostra conducta és determinada pel conjunt de normes socials que seguim les persones quan vivim en determinades societats, quan estem en determinats grups o quan ocupem determinades posicions. També ens conformem, en moltes ocasions, al que diu la majoria, però alhora ens podem deixar influenciar per la lluita de les minories consistents, com per exemple els

moviments socials. Finalment, veurem fins a quin punt estem disposats, o no, a obeir les ordres d'altres persones i estudiarem les condicions en què es produeix l'obediència.

Finalment, el darrer mòdul, «Poder», el dedicarem al tema del poder com diu el seu títol, però anirem una mica més enllà de la visió tradicional del poder, que el planteja com una propietat que algunes persones tenen i d'altres no, per a mostrar-vos com el poder travessa totes les relacions socials i ens constitueix com a persones. Veurem les relacions entre el poder i el saber a través de les propostes de Michel Foucault i a continuació ens fixarem en com les institucions, com per exemple les presons, condicionen les identitats que poden tenir els qui hi participen d'una manera o d'una altra.

Per acabar, només us volem remarcar que en aquesta assignatura no hi trobareu fórmules per actuar o intervenir, en primer lloc perquè no és la seva funció: l'objectiu principal d'aquesta assignatura és donar-vos uns coneixements bàsics sobre la relació entre les persones i les societats en què ens organitzem. Coneixements que esperem que us ajudaran després a entendre millor les situacions complexes a què us enfrontareu. A més, heu d'anar amb compte amb la cerca de coneixements massa concrets; la societat canvia i el que avui s'explica a la universitat demà pot no servir si és massa concret, massa precís, massa particular. Les competències que heu d'adquirir han de ser al més transversals possibles; les del psicòleg social impliquen conèixer com funcionen les persones en societat, en grup, en relació les unes amb les altres. En un entorn que us exigirà cada vegada més flexibilitat, mobilitat i formació contínua, el saber bàsic és més important que el saber aplicat.

Continguts

Mòdul didàctic 1

La identitat (el self)

Margot Pujal i Llombart i Jenny Cubells Serra

1. Identitat personal i identitat social
2. L'experiència de la identitat: qui soc jo?
3. Identitat i categories socials
4. La presentació del jo i la gestió d'impressions
5. Identitat i interacció simbòlica
6. Teoria *queer*
7. Interseccionalitat

Mòdul didàctic 2

Actituds i discurs

Cristina Pallí Monguilod, Luz M. Martínez Martínez, Andrea Calsamiglia Madurga i Jenny Cubells Serra

1. Naturalesa de les actituds
2. Canvi d'actituds
3. Cap a una comprensió social de les actituds
4. Discurs

Mòdul didàctic 3

Atribució i violència

Andrea Calsamiglia Madurga

1. Els processos d'atribució
2. Violència

Mòdul didàctic 4

Ajuda i solidaritat. Atracció, intimitat i gènere

Joel Feliu i Samuel-Lajeunesse

1. Accions d'ajuda i solidaritat
2. Atracció, intimitat i gènere

Mòdul didàctic 5

Influència, conformitat i obediència

Joel Feliu i Samuel-Lajeunesse

1. El procés de normalització
2. Influència de la majoria: conformitat
3. Influència de la minoria: innovació
4. Obediència a l'autoritat

Mòdul didàctic 6

El poder

Jenny Cubells Serra

1. Relacions de poder: el paradigma jurídic i el paradigma estratègic
2. El poder disciplinari
3. L'individu en una institució total
4. La presó de Stanford
5. Les extitucions

